

Nobela beltza eta polizi nobela klasikoa

Mikel Hernandez Abaitua

1. — Sarrera, definizio antzean

Nobela beltza genero poliziakoaren subgenero bat da. Ipar Amerikan —Estatu Batuetan— sortua, nahiz eta geroago beste lurralde batzuetara hedatu den. Baina «beltza» etiketa, whisky batentzat balioko lukeena, ez da sortu Estatu Batuetan beretan, kanpoan baizik, Frantzia lehendabizi eta gaztelaniaz hitzegiten den lurraldeetan geroago.

Nobela beltza, genero poliziakoaren elementuak hartuz (misterioa, azkartasuna...) idazkera errealistago eta autentikoago bat egiten saiatzen da. Misterioaren elementuak probetxatuz literarioagoa den zerbait egin nahi du. Polizi nobela intelektual klasikotik urruntzen da horretarako eta horregatik ez da beti inportanteena asesinoa zein den jakitea edo asmatzea. Famatua egin da anekdota. Raymond Chandler-en lehen nobela zinera eraman nahi izan zutenean, Hollywood-eko gidoilariak, William Faulkner eskritore famatuak kasu hartan hain zuzen, Chandler-i deitu zion esanez ea zein zen Sternwoodtarren txoferraren asesinoa; nobelako

besteak garbi zeudela, baina hori ez. Chandler-ek ez zela ondo gogorutzen erantzun zion, baina begiratuko zuela. Handik egun batzutura telegrama bat ailegatu zitzaion Faulkner-i, zeinak harriturik irakurri zuen Chandler-ek berak ere ez zekiela.

Honek ideia bat eman dezake generoaz. Noski, hau ez da normalena genero honetan ere, baina azal dezake inportanteena ez dela beti xake-partida batean bezala asesinoari xake mate ematea, baizik eta kritika soziala, gizarte modernoaren usteldura, goi mailako kapitalisten medioan batez ere, pertsonaiak, psikologia, literaturtasuna, etc.

Gaur egun nobela beltza giro snobenetara ailegaten ari da, Unibertsitateko katedratikoeak arreta haundiz irakurtzen dute-eta. Hau izaten da, lehen arbuatutakoa orain miresten delako seinalea. Gero eta garbiago jartzen ari da kalitatezko literatura bezala merezi duen lekuan. Honek ez du esan nahi nobela beltza idazten duten autore guztiak onak direnik, noski. Aurrerago agertuko ditugu inportanteenak.

Subgenero hau aztertzeraz prestatzen garenean oztopo bat topatzen dugu: azterketa serioen eskasia. Javier Coma-rentzat, nobela beltzaren historia egin duten bakar horietako bat, subgenero hau horrela defini liteke:

... diríase que se trata de una literatura narrativa, con origen en los Estados Unidos durante los años 20 y con un desarrollo típica y primordialmente norteamericano, ceñida al enfoque realista y sociopolítico de la contemporánea temática del crimen, encauzada paulatinamente como un género determinado, y practicada mayoritariamente por especialistas. Un concepto más sintético, y sociológicamente más exacto, estribaría en la contemplación crítica de la sociedad capitalista desde la perspectiva del fenómeno criminológico por narradores habitualmente especializados¹.

Estatu Batuetatik beste nazio batzutura pasatu da gero. Esate baterako: Jose Giovanni eta Pierre Boileau-Thomas Narcejac Frantzian, Friedrich Dürrenmatt Suitzan, Julian Symons Britainia Haundian, Leonardo Sciascia Italian, etc.

2. — Historia ttipi bat

Joera bat dago oraindik ere literatura poliziakoa kalitate gutxiagoko zerbait bezala hartzeko, eta jeneralean jendea ez da kon-

turutzen kalitatezkotzat hartutako autore askok idatzi dutela genero honen barruan sar daitekeen zerbait. Esate baterako, E. A. Poe, A. Chejov, Balzac, Borges edo Faulkner-ek idatzi dute kontakizun edo nobela poliziakoren bat, eta lehen aipatu bezala Faulkner-ek berak eskribitu zuen Chandler-en nobela baten zinerako gidoia.

Sarreran ikusi den bezala kontu haundia eduki nahi izan dugu genero poliziakoaren bi subgenero —gutxienez— bereizten: alde batetik nobela poliziako intelektuala, zeinean misterioa materia grixaren bidez argitzen den, eta bestaldetik nobela beltza zeinean literaturaren balioei gehiago begiratzen zaien. Nobela poliziakoa ez da beraz neskameek bakarrik irakurtzen duten literatur mota bat —barka diezadatela neskameek—. Raymond Chandler-ek behin idatzi zuen bezala:

La novela policíaca ha dado mayor cantidad de mala literatura que cualquier otra forma de ficción, y probablemente mayor cantidad de buena literatura que cualquier otro género literario de tan amplia aceptación y estima.

Que se me muestre a alguien incapaz de soportar la novela policíaca, se tratará, sin duda, de un mentecato, un mentecato inteligente —es posible— pero de todos modos un mentecato².

Gure artean ere gauza jakina da K. Mitxelena bera oso polizi nobela zalea dela. Eta Gabriel Arestik hala idatzi zuen behin batean: «Polizi-nobela franko irakurri det, eta misterioak asko maite ditut»³.

Badirudi misterio-zaletasuna berezkoa duela gizakiak hainbeste gustatzeko. Misterioaren gaia aspalditik datorkigu literaturan; herri-literaturan, Herodotoren obretan edota Virgilioren Eneidako pasarte eta pasadizo batzutan aurki dezakegu egia lurperatu baten argitzeko premia. Arazo epistemologiko bat dago azpian.

2.0. Baina lehen autore poliziakoa literatura modernoan Edgar Allan Poe da, autore hau Auguste Dupin pertsonaia gorpuzten da eta Borges-ek esan bezala genero honen oinarria «ya está en ese primer relato policial que escribió Poe, sin saber que inauguraba un género, llamado *The Murders in the Rue Morgue*. Poe no quería que el género policial fuera un género realista, quería que fuera un género intelectual, un género fantástico si ustedes quieren, pero un género fantástico de la inteligencia, no de la imagi-

nación solamente; de ambas cosas desde luego, pero sobre todo de la inteligencia», eta jarraitzen du aurrerago, «el hecho es que un crimen es descubierto por un razonador abstracto y no por delaciones, por descuidos de los criminales»⁴. Gauza jakina da Borges-igehien gustatzen zaion kontakizun poliziakoa hau dela, xake-jokoa dena, batzuentzat «tranposo» izenekoa. Ez da gero harritzekoa Borges-en kontakizun poliziakoak horrelakoak izatea⁵. Baina Borges-ek arrazoiak dauka Poe-ren obra poliziakoa intelektuala dela dionean, zerebroa da protagonista. Horrela ez du definitzen Poe-ren obra bakarrik, baita nobela beltza agertu arteko obra poliziako gehienak ere. Poe-ren ondorengoak dira Ponson du Terrail bizkondea, «Rocambole» pertsonaiaren sortzailea; baina Rocambole ikertzaile okasionala da, Monsieur Lecocq ez bezala, azken hau, Gaboriau-k asmatua, benetakoa detektibea bait da.

Berriagoa dugu Sherlock Holmes famatua, eta hau sortzean kontakizun poliziakoa bere heldutasunera ailegatzen da. Ordutik hona beste batzu ere aipa daitezke: Gaston Leroux eta Rouletabille detektibea (gogora «Gela horiaren misterioa»), Maurice Leblanc eta Arsenio Lupin haren kreazioa. Gero Fantomas, autore batzuen ustez XVIII.mendeko nobela gotikoen ondorengoa eta nobela poliziako modernoaren herederoa ere, Souvestres-Allain autoreak sortua.

Azken hauek baino zerebralagoak dira Edgar Wallace, G. K. Chesterton, Austin Freeman..., zeintzuengan logika bait da nagusi. Hauen ondoan aurkitzen ditugu beste honako hauek ere: Agatha Christie eta beronen detektibe itsusia, Hércules Poirot. Antzekoak dira Ellery Queen, John Dickson Carr, Rex Stout, Erle Stanley Gardner, etc.

Nobela beltza deitu dugun horretarako etapa diferenteak ditugu XX.mendearen hasieratik aurrera⁵, bakoitza egoera soziopolitiko bati dagokiolarik.

2.1. Lehen aipatu bezala nobela beltza 1920ko hamarkadan jaio zen gutxi gora behera. Hau da, «the roaring twenties», «the happy twenties» izenekoetan. Aurrerakuntza haundiak ezagutzen ditu urte hauetan gizarte kontsumistak; automobilak normalagotzen dira, liberatzen hasia da jadanik emakumea. «New Orleans-Chicago» jazzaren garaia dugu bestalde eta badirudi jendeak ez

duela pentsatzen dibertitzea besterik. Paradoxaz «lege lehorra» delakoa da nagusi kaleetan eta honi eskerrak gangsterrek negozio haundiak egingo dituzte. Nahi zuenaren kontrakoa lortu zuen lege honek, zeren alkohola bereziki jartzen bait da modan, debekaturik dagoen hainbeste gauzarekin gertatzen den bezala. Honekin batera administrazio-korruptzioa ez da txantxetako prezisamentean. Bestalde mugimendu proletarioak zapalduak izan ziren behin eta berriro, problema sozial gorriak agertu zirela-eta, eskubideak exijitu nahi izan zirenean. Izan ere, administrazio antikomunistek ez zuten mugitzeko leku haundirik utzi eta ordukoak dira Sacco eta Vanzetti-ren ejekuzio lotsagabeak.

Krimen-giroak zabaltzeko erraztasunak eman zizkion kontakti-zun poliziakoari. Hauen artean nobela motzak eta nobela luzeak aurki daitezke. «Motzak» ziren orduko aldizkarietan gehien agertutakoak, luzeagoak entregaka agertuarren. Aldizkari hauek «pulp» deitzen ziren, pulpazko paperez eginda zeudelako. Hauen bidez sendotuko da nobela beltza zeinean inportantzia haundia ematen zitzaion akzioari.

Aldizkari guztien artean bada bat inportantzia berezikoak: *Black Mask*. Dashiell Hammett edo Carroll John Daly bezain autore inportanteak emango dira ezagutzera aldizkari honen orrialdeetan. Orain agertzen da detektibe pribatu berezi bat, «hard-boiled» izenekoa, horrela deitua bere gogortasun fisiko eta moralagatik. Detektibe mota hau sortzerakoan inportantzia haundia dute lehen aipatu Carroll John Daly-k (sortu pertsonaia: Race Williams) eta Dashiell Hammett-ek (pertsonaia: Continental op.).

Daly-ren obra batzu hauek dira: *White Circle* (1926), *The snarl of the Beast* (1927), *The Man in the Shadows* (1928), etc.

Black Mask-en inportantzia ez da hor gelditzen zeren eta J. T. «Captain» Shaw zuzendari izendatzean aldizkaria talde homogeno bat bihurtuko bait da. Ordukoa da Chandler eta Horace McCoy bezalako autoreen kaleraketa.

Lehen aipatu Dashiell Hammett hartu izan da pisuko lehen nobelagile beltz-tzat (baina ez «black», ez «negro» zentzu amerikanoan). A. Malraux-ek biziki gomendatu zizkion honen obrak Gide-ri eta beronek Faulkner, Dos Passos eta Hemingway-ren mailaraino igotzen zuen. Hammet-en obra batzuen ezaugarri bat

«biolentzia totala» da, *Red Harvest* (1928, = Uzta gorria) edo *The great knockover* (1927, = Kolpe haundia) lanetan agertzen den moduan. Beste obra iportante batzu *The Maltes Falcon* (1929, = Maltar aztorea) eta *The Glass Key* (1930, = Kristalezko giltza) dira.

Obra hauetan lehen aipaturako mundu gogor eta kirastua ageri da, administrazio publikoaren eta kapitalismoaren mundu iluna eta hauekin batera hertsiki loturik gangsterren mundua. Dashiell Hammett komunista zen eta arrazoi honengatik eta bere obrek zuten salaketa sozialagatik ere sartuko dute kartzelan McCarthy-ren sorgin-harrapaketa famatuaren garaian, antiamerikano izatea egozten ziotelarik.

William Riley Burnett da garai honetako beste autore inportante bat.

2.2. Hurrengo hamarkadan «hard-boiled»tik aparte «tough» (= gogorra) estiloa agertuko da. Lehenengoan akzioari zegokion izena eta bigarrean aldiz moralitasunari. Mota honetan pertsonaia-ren figura gehiago finkatzen da legetik at dagoen tipoa. Honen ondorioz pertsonaia hauen autoreak «tough writers» (eskritore gogorak) izango dira deituak. Hauengan inportantzia berezia hartuko du ikuspegi psikologikoak. Horretaz gainera determinismo sozialak munta haundia hartuko du orduko obretan. Pertsonaia gizarte ustelduaren ondorio bezala izango da ikusia. Wall Street-eko bankarrota famatuaren garaia da eta ondorioz langabezia eta «depresio» sonatuarena.

Urte hauetan nobela beltzetik Hollywood-era pasatuko da autore asko gidoilari bezala lan egitera. Hau ez da harritzekoa, alde batetik nobela beltzaren arrakasta komertziala bait dago eta bestetik nobela honen estiloa, behaviorista, oso erraza bait da zinera egokitzeko (nahiz eta momentu honetan behaviorismotik urruntzen hasia den). Izan ere, estilo honetan akzio eta elkarrizketen bidez definitzen dira pertsonaiak eta ez kontatzailearen psikologismo zuzenaz.

Eta pertsonaia inportanteak dira James Cain eta Horace McCoy. Lehenengoarena da *The Postman Always Rings Twice* (1934, = Postariak beti deitzen du bi aldiz) eta Javier Comarantzat⁶ bi mezu inportante azaltzen ditu nobela honek: lehena,

«la quiebra personal como extensión de la ruina económica»; bigarrena, «la legalidad abusiva de los mecanismos sociales». Nobela honetan azaltzen da ia lehen aldiz psikologia kriminalaren ikuspegi berria.

Urte hauetakoa da Horace MacCoy ere, baina hau aurrekoa baino kritiko sozial zorrotzagoa azaltzen zaigu. Honen obra ez da oso oparoa baina bai garrantzitsua eta aipa ditzakegun obrarik inportanteenak hauexek dira: *They Shoot Horses, Don't They* (1935, = Zaldiak ere akabatzen dituzte, ezta?) eta *I should Have Stayed Home* (1938, = Hobe bai etxean gelditu izan banintz).

2.3. Jim Thompson, Don Tracy, William Irish, etc., Roosevelt USAko presidentearen garaian, hau lehen aldiz boterera ailegatzen denekoan, koka ditzakegu arduratu ziren gaiengatik. «New Deal» planaren bidez langabezia geldiaraztea, aberastasunaren banaketa zuzenagoa eta Estatu Batuen berreraikitzea lortu nahi ziren. Hau erdiesteko garbiketa bat egin zen maila diferenteetan baina beti finantzari haundiak eta postu publikoak arrisku guztietatik at gelditzen zirelarik. Horrela eroriko da gangster asko. Hori eta lege lehorraren erorketa zela bide. Baina benetako estatus kapitalista salbu-salbu utzirik.

Birmoldaketa horretan eta miseria gorrian sartuta zeuden pertsonaien historiak kontatzen dituzte Jim Thompson eta Don Tracy bezalako autoreek. Azkeneko bi hauek nahikoa ahaztuak egon arren, ezin dugu utzi aipatu gabe Jim Thompson-en *Pop. 1280* nobela, zeinean herri txiki batetako sheriffa eta gainerako kargu publikoen bidez nazio osoko sistemaren zikoiztasuna azaltzen den. Bereziki interesantea da sherfffaren psikologia zeinagan biolentzia pixa egitea bezain naturala den. Autore honen beste obra batzu: *The Killer Inside Me* (1952, = Nere baitan dagoen asesinoa), *The Getaway* (1958, = Ihesa), etc. Obra oparoa du.

2.4. Berrogeigarren hamarkadan «hard-boiled» jadanik oso ahulduari eta «tough» delakoari beste estilo batzu gaineratzen zaizkie: «psikologia kriminala» eta «suspentse» deitzen dituzte autore gehienek. Etiketak erlatiboak badira ere, errealitate literario konplexuaren aurrean, beti balio dute behintzat edan behar duguna Johnny Walker ala Dick den profanook jakiteko.

Roosevelt-ek boterearen buruan jarraitzen du, bigarren mundu-

gerraren garaia da, baita armamendu-negozioarena ere. Momentu honetan hasten da bere nobelak argitaratzen estilo honek izan duen autorerik haundienetako bat: Raymond Chandler. Horrela definitzen du Javier Coma-k: «Las siete novelas largas de Raymond Chandler constituyen la obra de un humanista enfrentado a las realidades profundas de su entorno»⁷. Baina Chandler-en azertua ez datza bere momentuko injustizia sozialaren salaketan bakarrik. Haren idazteko moduak, artisau gisa, Flaubert-en minuziosotasuna dakarkigu gogora (erritmoaren egokitasuna, konparazio eta metaforen aproposotasuna...). J. Cain-ek ez bezala Chandler-ek badaki pertsona (gutxi) batzuen ontasuna ere azaltzen inozentzian erori gabe (zikoiztasunaz aparte). Chandler-entzat mundua dirua da, boterea, hilketa, handikien inperioa, baina baita adiskidetasuna ere presentatzen den une eskasetan, zeren pub batean goizeko hiruretan moja bat ikustea baino zailagoa bait da mundu honetan lagun bat aurkitzea. Autore honen maisu-lana, nahiz eta denak onak izan, *The Long Goodbye* da (1953, = Adio luzea). Beste batzu: *The Big Sleep* (1939, = Amets etengabea), *Farewell My Lovely* (1940, = Ikusi arte, maittia), etc.

Chandler-en jarraitzaile bat Ross MacDonald da, haren mailara ailegatzen ez bada ere. Hari gainera ez zitzaion hau gehiegi gustatzen. Honen obra batzu: *The Three Roads* (1948, = Hiru bi-deak), *The Way Some People Die* (1951, = Batzu hiltzen diren modua), *The Galton Case* (1959, = Galton kasua), *The Good-bye Look* (1969, = Adioaren begirada).

2.5. Bigarren mundu-gerra ondoren eta Truman presidente zelarik «gerra hotza» delakoa jarri zen martxan. Orduan komunismo-kutsurik zuen edozein gauza zigortua zen berehala; oraingoa da «sorgin-ehiza» funestoa, Joseph McCarthy-ren eskutik, 1950-1954. urteetan (batez ere). Hollywood-eko artista asko eta nazio osoko idazle eta pertsona «dudoso» guztiak prozesatuak, langabezian utziak edo gartzelatuak izango dira⁸. Giro horretan aterako dira nobela beltz faltsuak aurrera (Mickey Spillane faxista izan daiteke exenplu on bat). Orain da halaber polizia protagonista bezala eraikitzen den momentua, mota hau «procedural» izenaz bat-taiatu zelarik. Hasiera batean, honen barruan joera atzerakoia da nagusi, bigarren etapa batean modu kritikiko eta errealago batera jotzen bada ere.

Garai honetako bi autore nagusi (eta aurrerakoiak) David Goodis eta William McGiver dira. Lehenengoaren obra onena *Down There* (1956) da segur aski, *Shoot the Piano Player* izenaz ezagunagoa (=Dispara iezaiozue pianojoleari). Bigarrenaren obra ugarien artean hauek aipatuko genituzke baten bat aipatzekotan: *Shield for Murder* (1951, = Eraiketarako aterpea), *The Darkest Hour* (1955, = Ordurik ilunena).

2.6. Azkenik problema beltza ere iritsiko da nobela beltzeraino. Hau ez da hitz-joko soila. Nobela-mota hau zen bere ezaugarririk finkatuenengatik USAko beltzen problema gorria bere krudeltasun osoan jaso zezakeen modalitate literariorik aipatzena. USAko arrazismoa, «negro»en ghettoak, injustizia sozialak dira Chester Himes-ek bere liburuetan maisuki jasotzen dituen gaiak. Hauxe da eskritore beltzen artean inportanteena. Beltza, arrazoi dobleagatik kasu honetan: tematika eta azalaren kolorea. Hona hemen titulu batzu: *The Five Cornered Square* (1957, = Bost izkinadun plaza), *Run Man Run* (1959, = Korri Motel Korri), *Blind Man With A Pistol* (1969, Pistoladun gizon itsua).

Bukatzeko, azken denboratakoa da Donald Westlake autore oparoa. Honekin edo obra guztiak aipatzen ditugu (50 bat) edo bat ere ez. Nobela beltzaren tradizioz onenaren barruan sar daiteke, bere lehen nobelaz (*The Mercenaries*, 1960) arrakasta handia lortu zuenetik. Lehen exito honetan delinkuente bat historiako heroe bezala jartzeak bazuen garrantzirik.

3. — Nobela beltzaren arrazoiak

Nobela beltzen irakurle amorratuak ezin agoanta ditzeke normalean nobela poliziako klasikoak, eta alderantziz. Horregatik dio Borges-ek: «Actualmente el género policial ha decaído mucho en Estados Unidos... Se ha olvidado el origen intelectual del relato policial. Este se ha mantenido en Inglaterra, donde todavía se escriben novelas muy tranquilas, donde el relato transcurre en una aldea inglesa...»⁹. Barre egingo zukeen gustora Chandler-ek, irakurri izan balu. Hain zuzen ere guzti hori botatzera etorri zen nobela beltza.

Gilles Deleuze-rentzat¹⁰ nobela poliziako klasikoa bi joeratan

bana liteke: a) eskola frantsesa; honentzat *dedukzio* zorrotz baten ondoren atzematen da egia, hasierako intuizio intelektual baten bidez. b) eskola ingelesa; kontu haundiko *indukzio* baten bidez ailegatzten da egiaraino. Azken honetan Conan Doyle izango litza-teke eredu aiproposena eta Gaston Leroux eskola frantsesean.

Nobela klasiko honen gorabeherak Raymond Chandler-ek, autore «beltz» onenetakoak, azaldu zituen inork baino lehenago. Harentzat «tranposoa» zen, zeharo, nobela poliziako klasikoa:

Para llegar a la complicación se falsean los indicios, las co-
yunturas, las coincidencias y se suponen certezas para las que sólo
existe un 50 % de posibilidades. Para elegir el asesino inesperado
se falsea el carácter, lo cual me molesta más que nada, porque
tengo un sentido del carácter. Si la gente quiere divertirse con este
juego me parece muy bien, pero por Dios, no hablemos de no-
velas de misterio (clásicas) honestas, porque no existen ¹¹.

Chandler-ek eta autore beltzek, jeneralean, ezin dute sofritu nobela klasiko honen irrealismoa: «Doyle sabía emplear la ex-
centricidad, pero para una persona que conozca a la policía y su
modo de operar, sus policías son totalmente absurdos» komenta-
tzen zion lagun bati ¹². Beste batean aitortuko duen bezala:

Los que realmente me tumban son las damas y caballeros de
lo que Howard Haycraft (en su libro *Murder for Pleasure*) llama
la Edad de Oro de la ficción detectivesca... Dos terceras partes
de todas las narraciones detectivescas publicadas todavía siguen la
fórmula que los gigantes de esa era crearon... como problemas de
lógica y deducción ¹³.

Egoera guztiz aldatzeko Hammett izan zen pertsona klabea eta horrela aitortzen du Chandler-ek ohizko zuen konparazio exakto batez: «Hammett extrajo el crimen del jarrón veneciano y lo depositó en el callejón» ¹⁴.

Eta noski, atso beneragarriak dira asesinatoa krudeltasun haun-
diko ekintza dela ahazten dutenak, nahiago dituzte «sus misterios
perfumados con capullos de magnolia». Baina ezin da gaur horren
inozente izan, zeren:

El realista de esta rama literaria escribe sobre un mundo en
el que los pistoleros pueden gobernar naciones... en el que nin-
guno puede caminar tranquilo por una calle oscura, porque la ley
y el orden son cosas sobre las cuales hablamos, pero que nos abs-
tenemos de practicar ¹⁵.

Baina Chandler-ek ez zuen nobela poliziako klasikoari buruz bakarrik teorizatu, haren eskribuetan formaren eta mamiaren tratamenduaz kezka haundiak ere agertzen dira. «Pasioa beharrezkoa da —esango du behin batean—. Teknika soila ez da sukaldeko guante bordatu bat besterik». Chandler-ek egin zuena kontakizun poliziakoa probetxatzea izan zen (eta honekin nobela beltzen autore guztiek), berak egin nahi zuen literatura ondratua idatzi ahal izateko. W. Faulkner bezalako idazle prestijioso batek, esate baterako, lurralde mitiko imajinario bat aukeratu zuen literatura egiteko eta autore beltzen aukeraketa ez da, ondo begiratuta, hain diferentea. F. MacShane-k esango duenez, kontakizun poliziakoak abantail haundi bat dauka, «puede involucrar a muchas clases de personas desde los muy ricos hasta los muy pobres», eta horren bidez momentuko gizartea bere zabaltasun osoan erakus daiteke. Beraz nobela poliziakoa edozein literatur mota bezain ona izan daiteke goi-mailako literatura egin ahal izateko, segun eta nola erabiltzen den noski, gauza guztietan gertatzen den bezala.

Luzea bada ere, uste dugu merezi duela azkeneko zita bat hona ekartzeak, Chandler-en kezka literarioa benetakoa dela konturatzeko eta berak nobela poliziakoaren barruan aportatu zuenaren parte bat entenditu ahal izateko:

Mi teoría era que los lectores sólo se imaginaban que les interesaba únicamente la acción; que en realidad aunque no lo sabían, la acción les preocupaba muy poco. Lo que les gustaba, igual que a mí, era la creación de emociones a través de la descripción y el diálogo. Las cosas que recordaban, lo que les obsesionaba, no era, por ejemplo, que un hombre fuera asesinado, sino que en el momento de su muerte estuviera tratando de alcanzar un clip de la reluciente superficie de una mesa, y el clip se alejaba de él cada vez más, de modo que en su rostro había una expresión tensa y sus labios se abrían en una especie de mueca atormentada, y lo último en que se le ocurría pensar era en la muerte. Ni siquiera oía a la muerte llamar a la puerta. Aquel maldito clip seguía escapándosele de los dedos ¹⁶.

Bestalde, Juan Ignacio Ferreras kritikoa espainolarentzat nobela beltza behialako nobela pikareskoaren herederoa dateke. Izan ere, estiloaren tonu desenfadatu, eta bizitza ustelduraz beteta, enganio baten modura, presentatzen da bietan; soilik gauza bat, badirudi pikareska areagotu egin dela ordutik hona, ezta? ¹⁷.

4. — Euskal nobela poliziakoa

Gure nobela poliziakoa bete-betea sartzen da eredu intelektualaren barruan¹⁸. Osorik, xake-partida bat bezala presentatzen den estilo poliziakoan. Eta okerrago dena, gure obrek ez dute urrundik ere estilo intelektualaren maila ingelesa iristen. Bi aldiz gaizki beraz.

Euskal nobela poliziakoaren historia 1955ean hasten da J. A. Loidiren eskutik; «ukaezina genuke, *Amabost egun Urgain'en* elaberrian, kasu batez, ongi taxaturiko argudio baten aurrean gaude-la» dio *Xaguxarra* aldizkariko anonimo batek¹⁹. Ados gaude horretan baina nobela horrek duen akatsik nabarmenena Chandler-en hitz batzu ekarriz argi daitekeela uste dugu:

Lo importante es que la explicación sea interesante en sí misma, algo que el lector espera con impaciencia, y no una nueva historia con toda una serie de personajes nuevos e irreconocibles sacados de la manga para justificar una intriga que hace aguas²⁰.

Euskal lehen nobela poliziakoan, bestalde, ez dago ezta asesinato derrigorrezkoa ere.

Loidiren ondoren, Mariano Izeta dator, 1962an, *Dirua galgarri* obrarekin. Kasu honetan nobela poliziakoa egin nahia baino gehiago katekesia dirudi kontakizunak. Hain zuzen ere gai poliziakoa «bide onetik» ateratzeak zenbat kalte dakarren demostratzeko aitzakia da, besterik gabe. Gereño eta Garateren nobelak baino lehenagokoak, «ukaezina D. Peillen-en nobelek duten xarma» *Xaguxarra-ko* anonimoak dioenez.

Gereño eta Garateren nobelak ordea mekanikoak dira, hotzak eta egiantzekotasun gutxikoak. Ez lituzke ume batek ere tragatuko, edo R. Chandler-ek esango zukeen bezala «prozesua operazio solteetan partitzen dute arraultze-irabiagailu bat muntatuko balute bezala». Gauza bat da euskara ikasteko eginda egotea baina ikasleek hobeto praktikatuko lukete euskara obra horiek koherentzia minimo bat izango balute.

Har dezagun Gereñoren *Jurgi Kapitaina Britainan*²¹ esaterako. Jurgi-k Saint-Malora joan behar du, han, Britainan, oporretan da goen enpresari bat zaintzera, kontratu inportante bat itxi behar dela-eta sor daitezkeen problemengatik. Halako batez, itsasoan,

ontzi batean zeudela enpresaria desagertu egiten da. Horretan hasten da benetako misterioa. Gereño behin eta berriro erortzen da inork sinesten ez dituen inkoherentzietan:

1. Zergatik kontratatzen du (Iñigo) enpresariak Jurgi kapitaina, desagertu eta estranjerialdera ihes egiteko asmoa baldin badu, gero deskubritzen den bezala? Hori horrela izanik, Iñigok behar ez duen gauza bakarra detektibe bat da. Areago, hauxe da bere asmoak finera eraman ahal izateko gehien molesta dezakeen pertsona. Absurdoa hasieratik.

2. Bestalde, burugabea da Jurgik duen informazio-falta enpresariak kontratatu badu (12.or.). Eta Sain-Malora ailegatzen denean absurdoa detektibeak duen erraztasuna etxean ibiltzeko. Familia-koa dirudi.

3. Jurgik molestatzen duen inpresioa ematen digu enpresariak behin eta berriro. Orduan zertarako kontratatu du?

4. Izugarri barregarria da polizia agertzeko modua²² (84-85. orr.)

5. Bi pertsonaia susmagarri bazterten ditu Jurgik asesinatze-ko indarrak ez omen dutela alegatuz. Hau koherente izango litzatekeen kasuan ere absurdoa da ahaztea bi asesino-mota daudela (gutxienez): asesino factotuma, morroia, *egile* zuzena; eta asesino morala edo *eragilea*, ez-zuzena. Ez dut uste detektibeak horren tontoak izan daitezkeenik. Agian detektibe euskaldunak bai.

Horretaz aparte literaturtasunari dagozkion hutsak daude (hala nola behin batean pertsonaien izenak konfunditzea), baina horiek utzi egingo ditugu oraingoz.

G. Garatek, zeharo mekanikoa izan arren, badu koherentzia pixka bat gehiago, bai eta prosaren erritmo-intuizio nabariagoa ere. Horretaz aparte xake-nobelaren barruan erortzen da zuzen-zuzen²³.

5. — Bukatzeko

Nobela beltza zer den, zeintzu diren autorerik inportanteenak, ikusi dela uste dugu. Polizi nobela klasikoaren eta obra beltzen artean dauden diferentziak ere garbi geldituko zirela espero dugu.

Ikusi den bezala euskal produkzioa ez da aberatsa (hamabost

bat denetara) ez kopuruaren ez kalitatearen aldetik, eta gainera ez dago nobela beltzaren kutsuko obrarik euskal literaturan (eta oraindik egongo da «hobe bai» esango duenik). Hau bada harri-garria, alde batetik, zeren ez bait da Euskal Herria kalean zehar egunero guante xuriz ibiltzeko herria. Biolentzi herria da dakizkigun arrazoiengatik eta gogortasun horrek sortu zuen USAn nobela beltza. Eguneroko periodikoa bezala da hemen gogortasuna. Agian egunen batetan probetxatuko dira euskal gaiak euskal nobelak egiteko.

M. H. A.

¹ COMA, J.: *La novela negra*, Ediciones 2001, Barcelona, 1980. Honi buruz beste liburu batzu: LACOMBE, A.: *Le roman noir américaine*, Union Général D'Éditions, Paris, 1975. MACDONALD, R.: *On Crime Writing*, Capra Press, Santa Bárbara (California), 1973. SYMONS, J.: *Bloody Murder*, Faber & Faber, London, 1972.

² «Sobre la novela policíaca», in: CHANDLER, R.: *Cartas y escritos inéditos* (R. Chandler speaking, 1962), Ed. de la Flor, BsAs, 1976. Edo CHANDLER, R.: *Peces de colores*, Bruguera, Barcelona, 1980. Nik ordea honen bidez aipatzen dut: «Sobre la novela policíaca» (*El País Semanal*, 1981-XI-15, 240. zenb., 25-28. orr.).

³ «Itzaurre moduz» in: *Teatro Zaarra*, Auspicio, S.S., 1965, 11 or.

⁴ «El cuento policial» in: *Borges oral*, Bruguera, Barcelona, 1980, 71-88. orr.

⁵ Ikus BORGES, J. L. - BIOY CASARES, A.: *Seis problemas para don Isidro Parodi*. (Club del Misterio), Bruguera, Barcelona, 1982.

⁶ Op. cit., 57. or.

⁷ Op. cit. 105. or.

⁸ Badago mundu guzti honi buruz W. Allen-en (eta beste batzuen) pelikula bat, ez-humoristikoa, eta gutxi ezaguna: *The Front*.

⁹ «El cuento policial» in: *Borges oral*, 87. or.

¹⁰ DELEUZE, G.: *Philosophie de la série noire*, 1968.

¹¹ R. Chandler-ek George Harmon Coxe-ri, 1940-VI-27. Frank MacShaneren bidez aipatzen dut nik: *La vida de R. Chandler*, Bruguera, Barcelona, 1977.

¹² R. Chandler-ek James Sandoe-ri, 1951-X-31 (MacShaneren bidez aipatua).

¹³ CHANDLER, R.: *El simple arte de matar*, Bruguera, Barcelona, 1980, 200-201. orr.

¹⁴ Op. cit., 211. or.

¹⁵ Op. cit., 214. or.

¹⁶ Cyril Ray-ren elkarrizketa batean: *Sunday Times*, 1952-IX-21.

¹⁷ «Recuerdo un congreso sobre la novela picaresca española en la ciudad francesa de Montpellier. Se hablaba de lo de siempre: del Lazarillo, del Guzmán de Alfarache, del Buscón, etc., pero este etcétera tenía tendencia a acabarse en seguida, hasta que yo, sin duda el menos cualificado de

los presentes, sostuvo sin duda imprudentemente, que la novela picaresca no había muerto... y que ahí estaba, sin ir más lejos, un escritor como el negro americano Chester Himes, que no me dejaría mentir».

«A Guzmán le ha salido un nieto negro» in *El País Semanal*, 81-XII-20, 83. or.

¹⁸ Lan hau inprimategian zegoenean agertu da Gotzon Garateren azken nobela, sail beltzaren saio bat izan nahi duena. Horrela aitortzen du G. Garatek berak: «Zergatik elaberri beltzarik egin ez?» (GARATE, G.: *Izurri berria*, Bilboko Aurrezki Kutxa, Bilbo, 1982, 10. or.).

¹⁹ *Xaguxarra*. (Literatur aldizkaria), Hordago, Gasteiz, 1980, 143-145. orr.

²⁰ «Sobre la novela policíaca», in: CHANDLER, R., op. cit.

²¹ GEREÑO, X.: *Jurgi Kapitaina Bretainan*, Gereño ed., Bilbo, 1978.

²² Hemen, Chandler-en hitz ironikoak berriz ere ekarri behar: «El detective del caso es un negligente aficionado, un buen muchacho de mirada alegre, cómodo apartamento londinense y modales vivaces... está siempre cerca cuando los gendarmes locales pierden su libreta de anotaciones. La policía inglesa parece soportarle con su acostumbrado estoicismo, pero tiempo cuando pienso en lo que le harían los muchachos de la oficina de homicidios de mi ciudad». (*El simple arte de matar*, 204-205. orr.).

²³ Chandler-en «Sobre la novela policíaca» arretaz irakurtzen badugu gauza bitxia konprobatzen dugu, euskal autore poliziakoek ez dutela hor agertzen diren 10 (+6) puntuetatik bat ere betetzen. Eta benetan, ez zaigu iruditzen puntu horiek «gustu» kontua bakarrik direnik.

LA NOVELA NEGRA LE ROMAN NOIR

1. La novela negra es un subgénero del género policíaco, que utiliza los elementos de éste, pero con mayor realismo sobre todo. De origen norteamericano ha pasado también a diversos países europeos. Indice de su importancia es que se la estudie con detención en la Universidad.

Pese a que frecuentemente se considera la literatura policíaca como de inferior calidad, cuenta con numerosos e ilustres lectores. El misterio ejerce un innegable atractivo sobre el espíritu humano.

2. Edgar Allan Poe es el iniciador del género policíaco. Después han venido escritores tan importantes como Ponson du Terrail, Gaston Leroux, Gaboriau, Maurice Leblanc. Más cerebrales son Edgar Wallace, G. K. Chesterton, Augustin Freeman, Agatha Christie, etc.

La novela negra nace en torno a 1920. La revista más famosa y representativa del género fue «**Black Mask**». Aquí se dieron a conocer Dashiell Hammett, Carroll John Daly, Chandler, Horace McCoy. La historia de la novela negra refleja la evolución de la historia de los EE.UU. A la década de los felices años 20 y su novela caracterizada por la acción y la violencia, suceden los años de la gran crisis. Entonces aparecen como protagonistas, tipos duros, fuera de ley. Hay que recordar a James Cain y Horace McCoy. A la era de Roosevelt y sus aires de renovación social pertenecen Jim Thompson, Don Tracy,

William Irish etc., que relatent historias de personajes hundidos en la miseria más extrema. En la década de los 40 el género evoluciona hacia formas en que cobran más importancia la «psicología criminal» y el «suspense». No se puede dejar de citar a Raymond Chandler. Durante la guerra fría y la caza de brujas del maccarthysmo, destacaron David Goodis y William McGiver. Por último también los años de las luchas raciales tienen su reflejo en autores como Chester Himes.

3. La novela negra ha tratado de romper con el género policíaco clásico que por su modelo marcadamente intelectual y por su irrealismo se ha solido calificar como «tramposo». Hammett fue quien dotó de realismo y autenticidad iniciando la novela negra. Pero los escritores de la novela negra se han preocupado también de cultivar la forma, demostrando que también dentro de este género se puede ser gran literato.

4. La novela policíaca vasca pertenece al modelo «intelectual» del género policíaco clásico. No alcanza un nivel estilístico elevado. Nace en 1955 con Amabost egun Urgain'en de J. A. Loidi. Le sigue en 1962 Mariano Izeta con Dirua galgarri. Luego vendrá D. Peillen. Ultimamente se han dedicado a este género X. Gereño y G. Garate. Pero sus obras adolecen de cierta artificialidad mecánica y falta de verosimilitud. Sin embargo el clima social del País Vasco ofrece material abundante y campo apropiado para que la novela negra llegue a ser un género más y mejor cultivado en la literatura vasca.

1. Le roman noir est un sous-genre du policier, qui tout en utilisant les éléments de celui-ci apporte plus de réalisme. Ayant ses origines au États Unis, il s'est étendu dans différents pays européens. L'étude attentive dont il fait l'objet à l'Université, prouve le degré de son importance.

Bien que souvent la littérature policière soit considérée comme un genre de qualité inférieure, elle compte avec une pléiade d'illustres lecteurs. Le mystère exerce un attrait incontestable sur l'esprit humain.

2. Edgar Allan Poe est l'initiateur du genre policier. Des écrivains aussi célèbres que Ponson du Terrail, Gaston Leroux, Gaboriau, Maurice Leblanc l'ont succédé. D'autres plus intellectuels comme Edgar Wallace, G. K. Chesterton, Augustin Freeman, Agatha Christie, etc. complètent cette liste.

Le roman noir apparaît aux alentours de 1920 et «Black Mask» est la revue la plus connue et la plus représentative de ce genre; c'est par elle que des écrivains comme Dashiell Hammett, Carroll Jhon Daly, Chandler, Horace McCoy se sont faits connaître. L'histoire du roman noir reflète l'évolution historique des USA. Aux joyeuses années 20, avec le roman fait d'action et de violence, succèdent les années de la grande crise. Des durs, les hors-la-loi deviennent alors les héros des oeuvres de James Cain et Horace McCoy. D'autre part Jim Thompson, Don Tracy, William Irish etc., avec leurs personnages qui s'effondrent dans une extrême misère, font partie de l'ère Roosevelt caractérisée par le renouveau social. Dans les années 40, le genre évolue vers des formes où la «psychologie criminelle» et le «suspense» acquièrent une importance plus grande. On ne peut pas oublier de citer Raymond Chandler comme représentatif de ce genre. Pendant la guerre froide et la chasse aux sorcières du maccarthysme il faut signaler David Goodis et William McGiver. Finalement les années des luttes raciales ont aussi un reflet sur l'oeuvre de certains auteurs comme Chester Himes.

3. Le roman noir a essayé de rompre avec le genre policier classique qui par son modèle nettement intellectuel et irréaliste a été qualifié de «tricheur». Ce genre littéraire doit à Hammett son réalisme et son authenticité. Mais les auteurs de série noire se sont aussi préoccupés de cultiver la forme en démontrant que, même dans ce genre, on peut devenir un grand écrivain.

4. Le roman policier basque appartient au modèle «intellectuel» du genre classique. La qualité de son style n'atteint pas un niveau élevé. Il naît en 1955 avec *Amabost egun Urgainen* de J. A. Loidi puis est repris en 1962 par Mariano Izeta dans *Dirua galgarri*; il sera suivi par Peillen et dernièrement par Gereño et G. Garate. Mais ces oeuvres souffrent d'un certain caractère artificiel dans leur mécanique et d'un manque de vraisemblance. Cependant le climat social du Pays Basque offre un ample éventail de sujets et un terrain favorable pour que le roman noir devienne un genre plus fréquent et mieux cultivé dans la littérature basque.